

NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASI ALİ MƏCLİSİ SƏDRİNİN

S Ə R Ə N C A M I

Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix və

Mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması

işinin təşkili haqqında

Naxçıvan Muxtar Respublikası zəngin tarixə malikdir. Burada əldə olunan maddi mədəniyyət nümunələri Naxçıvan ərazisində qədim daş dövründən başlayaraq bu yurdun ilkin sivilizasiyalı yaşayış məskənlərindən biri olduğunu sübut edir.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev demişdir: "Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır". Tədqiqatlar göstərir ki, hələ eramızdan əvvəl Naxçıvan ərazisində ulu əcdadlarımız yaşamış və yaratmışlar. Onların özlərindən sonra qoyub getdikləri tarix və mədəniyyət abidələri bu qədim yurdun Azərbaycançılıq möhürüdür.

Qədim Naxçıvan torpağı antik, orta əsrlər və müasir dövr maddi mədəniyyət nümunələri və tarixi abidələrlə ilk insanların yaşadıkları mağaralar, qədim yaşayış yerləri, erkən şəhər mədəniyyəti, möhtəşəm qala divarları, qayaüstü rəsmlər, daş qoç heykəlləri, xatirə memarlığının ən mükəmməl nümunələri olan türbələrlə, digər tarixi abidələrlə zəngindir. Bu abidələr əcdadlarımızın təsərrüfat, ictimai və mənəvi həyatını, adət-ənənələrini və incəsənətini öyrənmək üçün qiymətli mənbədir.

Muxtar respublika ərazisindəki Qazma, Əshabi-Kəhf və Kilit mağaraları, Batabat yaylağında, Naxçıvançay və Əlincəçay vadilərində, Haçadağın cənub ətəyində aşkar olunan tarixi abidələr daş dövrü mədəniyyətinin qalıqlarını yaşatmaqdadır. IV minilliyin sonu – II minilliklərdə Naxçıvan ərazisində Oğlanqala, Çalxanqala, Govurqala kimi qalaşəhər məntəqələri yaranmışdır.

Naxçıvan daş dövrü abidələri içərisində ən məşhuru Əshabi-Kəhfdir. Eradan əvvəl III minilliyə aid edilən bu abidə ziyarətگاهıdır. Qədim tariximizin yadigarı olan, xalqımızın bir sıra inamlarını özündə yaşadan bu abidə barədə müqəddəs dini kitablarda bəhs edilməsi, "Quran"da ayrıca surənin olması onun daha əvvəllər də tanınmasının sübutudur.

Naxçıvan ən qədim abidələrindən biri də Gəmiqaya qayaüstü rəsmləridir. Eradan əvvəl IV-I minilliyə aid olan bu abidə Azərbaycan xalqının qədim tarixini və mədəniyyətini özündə yaşadır. Qayaüstü rəsmlərlə və simvolik işarələrlə zəngin olan Gəmiqaya abidəsi qədim əcdadlarımızın bədii təfəkkürünü, adət-ənənələrini, estetik-fəlsəfi baxışlarını və dini-ideoloji təsəvvürlərini əks etdirən qiymətli təsvirlər qalereyasıdır.

Naxçıvan qədim və orta memarlıq abidələri ilə də zəngindir. XII əsrdə qüdrətli Azərbaycan atabəyləri dövlətinin paytaxtı olan Naxçıvan əzəmətli bir şəhər, ölkəmizin siyasi, iqtisadi, mədəniyyət və sənətkarlıq mərkəzlərindən idi. Burada memarlıq sənəti yüksək səviyyəyə çatmış, Azərbaycan memarlığının özünəməxsus orijinal sənət üslubu yaranmışdır. Bu üslub sonralar

geniş yayılaraq “Naxçıvan memarlıq məktəbi” adı ilə tariximizə daxil olmuşdur. Bu məktəb bəşəriyyətə Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvani, Əmirəddin Məsud Naxçıvani, Əhməd ibn Əyyub əl-Hafiz Naxçıvani kimi dahi memarlar, sənətkarlar vermişdir.

Azərbaycanda orta əsr xatirə memarlığının ən geniş yayılmış tipi olan qülləvari türbələrin yaradılmasında naxçıvanlı memarların böyük xidmətləri olmuşdur. Memar Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvaninin XII əsrin ikinci yarısında Naxçıvanda ucaldığı Yusif Küseyir oğlu və Mömünə Xatun türbələri orta əsrlər mədəniyyətinin insan xatirəsini monumental ölçülərlə əbədiləşdirən ən uğurlu nümunələridir. Haqlı olaraq bu dövrü monumental sənət yaradıcılığının, Azərbaycan mədəniyyətinin qızıl dövrü adlandırırlar. Əcəmi Naxçıvani öz əsərlərində təkcə bədii təfəkkürün dərinliyini və təkrarolunmazlığını deyil, eləcə də geniş riyazi biliyə əsaslanan mühəndislik dühası göstərmiş, XII əsr Azərbaycan elminin tükənməz imkanlarını nümayiş etdirmişdir.

Tədqiqatlar göstərir ki, XII əsrdən başlayaraq Naxçıvanda 3-4 mərtəbəli yaşayış evləri, əsilzadə sarayları, məscidlər, zəngin tərtibatlı hamamlar inşa olunurdu. Burdakı qədim dövrlərə və orta əsrlərə aid yaşayış məskənləri, siklop tikililəri, qalalar, istehkamlar, memarlıq abidələri inşaat materiallarının və tikinti texnikasının zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir.

Bu qiymətli abidə və tikililərdə Yusif Küseyir oğlu (1162) və Mömünə Xatun (1186-1187) türbələrini, Gülüstan türbəsini (XII-XIII əsrlər), Qarabağlar memarlıq kompleksini (XIII-XIV əsrlər), Xanəgah (XIII-XV əsrlər), Buzxana (XVI əsr), Xan evi (XVIII əsr), İmamzadə kompleksi (XVIII əsr), Şərq hamamı (XVIII-XIX əsrlər), Zaviyyə məscidi (XVIII-XIX əsrlər), Cümə məscidi (XIX əsr) və sair tarixi memarlıq abidələrini göstərmək olar.

Qədim Azərbaycanın Naxçıvan ərazisinə gəlmiş Övliyə Çələbi, Tavariye, Şarden, Dübüye de-Mopere, Moryer, Robert Ker Perter kimi Şərq və Avropa tarixçiləri, coğrafiyaşünaslar, səyyahlar, missionerlər bu qədim diyarda tikilmiş abidələr, mədəniyyət ocaqları haqqında qiymətli məlumatlar, xatirələr qoyub getmişlər. Məşhur sənətsüнас M.V.Alpanov yazırdı ki, Firdovsi və Nizami kimi Şərqlin ölməz klassiklərinin əsərlərində duyduğumuz bəçəri tərəvəti biz “Naxçıvan abidələrində görürük”. Görkəmli türoloq Murad Acı isə tarixi və mədəni abidələrlə zəngin olan Naxçıvan diyarını “İkinci Altay” adlandırmışdır.

Ötən dövrlərdə tarixi abidlərimizə münasibət birmənalı olmamış, bu abidələr zamanın ağır sınağı qarşısında qalmış, bir qismi dağılıb sıradan çıxmışdır.

Ümummillil lider Heydər Əliyevin 1969-cu ildə hakimiyyətə gəlişi tariximizin canlı nümunəsi olan arxeoloji tapıntılara, abidələrə münasibəti dəyişmiş, onların yad təsirlərdən qorunması, mühafizəsi və bərpası işi diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Möhtərəm Heydər Əliyev tərəfindən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan bölməsinin təşkil edilməsi Naxçıvan tarixinin və maddi mədəniyyət nümunələrinin öyrənilməsinə göstərilən dövlət qayğısını daha bir ifadəsidir. Ümummillil liderimiz bu elmi müəssisənin təşkili ilə əlaqədar Naxçıvanda keçirdiyi müşavirədə demişdir: “Naxçıvan ərazisində həddindən çox dünya miqyaslı tarixi-memarlıq abidələri var. Baxmayaraq ki, onlara 100 illərlə heç qayğı da göstərilməyibdir, hətta müxtəlif proseslər zamanı, bəzən müharibələrlə, yaxud da ki, başqa hadisələrlə əlaqədar onların uçurdulması, dağıdılması halları olubdur. Amma bu tarixi-memarlıq abidələri yaşayıb və bu gün də yaşayır. Onların hər biri Azərbaycan xalqının tarixini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini göstərən abidələrdir. Lakin bunlar haqqında tarixi mənbələr və toplular varmı? Hesab edirəm ki, yoxdur... Əgər bizim millətimizin keçmişini, tarixini, mədəniyyətini, onun mənbəyini bizim alimlərimiz, ziyalılarımız tədqiq etməsələr, xalqımıza, dünyaya göstərməsələr, sübut etməsələr bəs bunu kim edəcəkdir? Bax, bütün bu səbəbdən mən Naxçıvan Muxtar Respublikasında Elmlər Akademiyasının bölməsinin yaradılması haqqında qərarı qəbul etmişəm”.

Ümummillil liderimizin diqqət və qayğısı nəticəsində Naxçıvan abidələri ikinci ömrünü yaşamağa başlamışdır. Mömünə Xatun və Qarabağlar memarlıq kompleksi konservasiya edilmiş, Əshabi-Kəhf, İmamzadə, Buzxana, abidələri, Bazarçay ətrafındakı yeraltı abidə, Şərq hamamı,

Yuif Küseyir oğlu türbəsi, Xan evi, Ordubadda Aza körpüsü, qədim Zorxana abidəsi, Culfada Xanəgah kompleksi əsaslı bərpa olunmuşdur. Bundan başqa, daşdan düzəldilmiş qədim qoç heykəllərini qorumaq, bu nadir nümunələri öyrənmək və təbliğ etmək məqsədi ilə Açıq Səma altında muzey yaradılmış, Naxçıvan memarlıq məktəbinin müasir dövrümüzdə ən layiqli davamı olan Hüseyn Cavid məqbərəsi ucaldılmışdır. Gəmiqaya qayaüstü təsvirlərini öyrənmək məqsədi ilə elmi ekspedisiyalar yaradılmış Naxçıvan abidələrinin sistemli şəkildə öyrənilməsinə başlanmışdır.

Bu abidələri yenidən və əsaslı şəkildə tədqiq etmək, öyrənmək, siyahıya almaq, bərpa etmək və gələcək nəsillərə çatdırmaq məqsədi ilə **q ə r ə r ə a l ı r a m:**

1. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunması və pasportlaşdırılması işinin təşkili məqsədilə aşağıdakı tərkibdə komissiya yaradılsın:

Komissiyanın sədri:

Talıbov Vasif Yusif oğlu - Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədri

Komissiyanın üzvləri:

1. **İbrahimov Nuraləm Məmməd oğlu** - Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Aparatının Humanitar siyasət, sosial-mədəni və ictimai təşkilatlarla iş şöbəsinin müdiri
2. **Hacıyev İsmayıl Muxtar oğlu** - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan bölməsinin sədri, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü
3. **Həbibbəyli İsa Əkbər oğlu** - Naxçıvan Dövlət Universitetinin rektoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü
4. **Həsənov Məhəmməd Rəhim oğlu** - Naxçıvan Muxtar Respublikası mədəniyyət nazirinin müavini
5. **Qədirzadə Qadir İbrahim oğlu** - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan bölməsinin Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutunun direktor müavini, tarix elmləri doktoru
6. **Baxşəliyev Vəli Baxşəli oğlu** - Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan bölməsinin Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya İnstitutunun şöbə müdiri, tarix elmləri doktoru
7. **Səfərli Hacıfəxrəddin Yəhya oğlu** - Naxçıvan Dövlət Universitetinin Azərbaycan tarixi kafedrasının dosenti, tarix elmləri doktoru
8. **Əliyev Qadir Əli oğlu** - Naxçıvan Dövlət Universitetinin Memarlıq kafedrasının müdiri, Memarlıq namizədi
9. **Bağirov Rəsul Bəşərli oğlu** - Naxçıvan Dövlət Universitetinin Ümumi tarix kafedrasının baş müəllimi, tarix elmləri namizədi

10.Nəsirli Azər Müzəffər oğlu

- Naxçıvan Muxtar Respublikası Nazirlər Kabineti
yanında Elmi Bərpa-İstehsalat İdarəsinin baş
mühəndisi

2. Komissiya 2006-ci ilin sonunadək tarix və mədəniyyət abidələrinin pasportlaşdırılmasını təmin etsin.
3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinə, şəhər və rayon icra hakimiyyətlərinə tapşırılsın ki, muxtar respublika ərazisindəki tarix və mədəniyyət abidələrinin qorunmasını təmin etsinlər.
4. Bu sərəncam imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Naxçıvan Muxtar Respublikası

Ali Məclisinin Sədri VASİF TALİBOV

Naxçıvan şəhəri, 06 dekabr 2005-ci il